

A településkép védelme

(Helyzetkép Steiermarkról)

WALTER ZSILINCSAR¹

Olyan korban, amikor a politikában, a tudományban és a mindennapi életben egyre többet foglalkoznak a környezettel, nem csodálkozhatunk azon, hogy e téma a földrajzi irodalomban is jelentős helyet foglal el. Az „épített” környezet vizsgálata azonban hosszú ideig háttérben maradt. Ez természetesen nem jelenti azt, hogy a földrajz ne foglalkozott volna, ill. ne foglalkozna a városi és falusi települések jelenségeivel, problémáival, struktúráival és folyamataival. Ma már a kutatások homlokterébe új aspektus került, éspedig falvaink, városaink történelmileg kialakult megjelenési képe, ill. megőrzésének problémája.

Felvetődik a kérdés, hogy van-e, és ha igen, mi a szerepe a földrajznak a kérdés megoldásában, hiszen ebben elsősorban építészek, tervezők, ill. műemlékvédelmi szakemberek az illetékesek. A választ nem elméleti megfontolások és elvont modellek alapján kell keresnünk, hanem konkrét, gyakorlati tapasztalatok segítségével, amelyek a steiermarki „településképbizottság” tagjaként végzett többéves tevékenységemből adódnak.

A településkép-védelem jogi alapjai

Steiermarkban a településkép védelmének jogi alapjait a községek településképének kialakításáról és megőrzéséről szóló, 1977. június 28-án kibocsátott törvény rögzíti.

A törvény alapvető céljait az „Általános rendelkezések” 1 (1) paragrafusa fogalmazza meg:

„E törvény érvényességi területe kiterjed a községek azon részeire – kivéve Graz-ot, a tartományi főváros² –, amelyek táji és építészeti jellegük okán a településképet meghatározzák és ezért megjelenési képüket, építészeti struktúrájukat, épületállományukat, valamint szerves funkciójukat meg kell őrizni (védett területek)”.

A törvény hatáskörének érvényesítése meghatározó, különösen ott okozhat félreértéseket, ahol az építészetileg változatlanul megőrzött település kis kiterjedésű, továbbá, ha az eredeti jellegükben megmaradt szóránytelepülésszerű vidékeken a védelem alá eső övezetek elhatárolása értelmetlen, ill. lehetetlen. Hasonló problémák merülnek fel azoknál a nagyobb településeknél, amelyeknél a védelemre méltó, többnyire központi fekvésű

¹ Graz-i Egyetem, Alkalmazott Földrajzi Tanszék, Graz

² Az, hogy a tartományi főváros, Graz (kb. 245 000 lakos) kivétel a törvény alól, aláhúzza a nagyvárosok különálló szerepét a településkép-védelemben. Graz-ra saját óváros-megóvási törvény érvényes, ami a város területén belül három védett övezetet különböztet meg: az óvárost, az óvárost körülvevő, a múlt század 70-es éveiből származó növekedési gyűrűt, és a periférián fekvő régi, egykori településmagvakat.

történelmi településrészek az ellenőrzés nélküli településbővítések következtében elvesztették eredeti településkép-jellegüket és térbeli kapcsolatukat. Ehhez jön még az, hogy a településkép fizionómiai és építészeti minősége alapvetően az egyes épületek építészeti kvalitásától függ, de egyáltalán nem biztos, hogy az egyenként „szép” épületek együttesen is szép településképet adnak.

Az arányok kiegyenlítetttsége, a harmónia és méretarányosság nem csak a részek, hanem az egész értékelésének is meghatározó tényezői, és minden esetben magukba foglalják a nem építészeti létrehozott környezethez való harmonikus viszonyt. Ez a gondolat egyértelműen kifejezésre jut a fent idézett törvényben is. A védelem alá helyezést jelenleg a települések indítványozzák. A településkép védelmét törvényi kötelezettség nem írja elő. A gyakorlatban ez azt jelenti, hogy a védelem alá helyezést kezdeményező községek általában nagyfokú felelősséget éreznek saját építészettörténeti hagyományuk iránt. Más települések viszont a védett övezetté nyilvánítást úgy tekintik, hogy az beavatkozás autonómiájukba, elsődlegesen gazdasági szempontok által meghatározott hatáskörükbe, ezért ehhez tartózkodóan vagy akár elutasítóan viszonyulnak. Számukra a történelmi örökség és az évszázadokon át kialakult településkép megőrzése csak addig fontos, amíg az nem ütközik a jövőt szem előtt tartó gazdasági célkitűzésekkel. Ezért a településkép-törvénynek a jövőben minden községre általános kötelezettségként elő kell írni, hogy készítsenek településkép-tanulmányokat és vizsgálják meg, hogy a településkép védetté nyilvánítása számításba jön-e, és ha igen, milyen mértékben.

Településkép és táji jelleg

A településképet meghatározó táji jelleg megőrzése kezdetben éles vitákat váltott ki főleg a közigazgatás, a jogászok, településkép-szakértők és a településkép-bizottság tagjai között. A jogászok a „településkép” fogalmát és ezáltal a védett övezet térbeli kiterjedését a község beépített részeire korlátozták és ellentétet hoztak létre az ún. „nyitott táj” és a „zárt helység” között.

A településkép fogalmának efféle beszűkítése nem csak a múlt század 70-es éveit követő településföldrajzi változásokat tagadja, hanem figyelmen kívül hagyja azt is, hogy a táj mint kultúrtáj, szerves egységként integrálja a beépített és nem beépített tájat. (Itt nem csak a települést közvetlenül körülvevő szabadterületre gondolunk.)

Szabadterületek

Egy településen belül a szabadterületeknek nem lebecsülendő jelentőségük van a település jellegének meghatározásában. Ez tükröződik a településkép-törvényben is, amikor a 6. §. kimondja: „A védett területen a közterületeket (utakat, zöldterületeket, folyópartot stb.), melyek táji és építészeti jellemzőik révén kutakkal, szobrokkal, világí-

tótestekkel, útburkolattal, fákkal és hasonlókkal a településképet meghatározzák, meg kell őrizni, ill. felújításkor az eredeti jellegnek megfelelően kell kialakítani”.

A törvénye pontjának súlyos hiányossága, hogy csak a nyilvános szabadterületeket veszi tekintetbe. Holott nem kevésbé jelentősek a magántulajdonban lévő szabadterületek (kertek, rétek, erdők, fák, facsoportok, fasorok stb.), amelyeknek szintén szerepük van a településkép kialakításában. Ezért ezekre a területekre is elő kellene írni, hogy megőrzsük kötelező, ill. hasznosításukkor körültekintően kell eljárni.

Mindent egybevéve az elsősorban pusztán kvantitatív egyensúlytalanság, ami a településkép épített és nem épített komponensei közt kialakul, egy olyan körülmény, amely éppen a földrajzosokat gondolkoztatja el. Míg a településképre jellemző, táj meghatározó elemek – legalábbis a törvény bevezető, általános rendelkezéseiben – egyenrangú szerepet kapnak az építészetileg létrehozott jellemzőkkel, addig a törvény részletesebb rendelkezéseiben a hangsúly egyértelműen az építészetileg létrehozott környezet irányába tolódik el.

Az épületek és objektumok megőrzésének (3. §.), az új építkezéseknek, átépítéseknek (7. §.) ötször akkora teret szentelnek, mint ami a szabadterületek védelmét szolgálja. De éppen a természeti térhez való kapcsolatában rejlik a településkép egyediségének és fiziognómiájának egyik lényeges ismérve. Legelső helyen említendő az adott topográfiai helyzet sajátossága: folyóteraszok, hordalékkúpok, hegykúpok, folyókanyarulatok, várhegyek bizonyos települések jelképeivé válhatnak. A domborzaton kívül elsősorban a vegetáció lehet a településkép különleges jellemzője. A városi erdők, parkok, szőlő- és gyümölcsöskertek olykor jelentősebb szerepet játszanak egy település külső megjelenésében, mint az építészeti örökség.

A táji és helyi vonzerő értékelésében fontos szerepet tölt be a víz. Ennek igazolására nem feltétlenül csak Velencére, Amszterdamra, Hamburgra, Párizsra, Bécsre stb. kell utalni. Gyakran már az is elegendő a speciális településkép alapvető megváltoztatásához, hogy feltöltik a kis halastavat, csatornázzák a kanyargó patakat, eltávolítják a partmenti fákat.

Az utóbbi évtizedekben a hozzá nem értő vízepítési munkálatokkal olyan károkat okoztak folyómenti tájaink külső megjelenésében, hogy azokat nem lehet jóvátenni olyanfajta gazdasági költség-haszon számításokkal, amilyeneket pl. az árvízvédelemre vonatkozóan készítettek.

A tájat és településjellegét észlelni, átélni annyit jelent, hogy Földünk érzékszervekkel megragadható részéből egy bizonyos részt befogadni, tehát nem csak az épületeket, utakat, iparterületeket, hanem a szántókat, réteket, erdőket és különféle domborzati formákat is.

Az építészeti létrehozott környezet védelme

A steiermarki településkép-törvény 3. §-a a védelem alatt álló területre előírja azon épületek és védendő objektumok külső képének megőrzését, amelyek táji és építészeti jellegük okán a településképet meghatározzák. A törvény szövege a következő:

„A külső megjelenés az épület magassága, a tető formája, hajlásszöge, fedőanyaga mellett magába foglalja a homlokzatot, beleértve a portálokat, kapukat, ablakokat, azok elosztását, erkélyeket, átjárókat, udvarokat és kerítéseket is. Ahol a belső részek, pl. lépcsőfeljárók, lépcsőházak, előcsarnokok vagy az épület szerkezete befolyásolják a külső megjelenést, ott azokat is meg kell őrizni.”

Az új épületekre, toldalékpételekre és átépítésekre az alábbi előírások vonatkoznak:

„(1) A védett területen a lebontott épületek újjáépítésekor valamint foghíj-beépítéskor az épületeket úgy kell kialakítani, hogy azok beleilleszkedjenek az illető településrész összképébe, s ugyanez vonatkozik a toldalékpételekre és átépítésekre is.

(2) Az új épületek, toldalékpételek kivitelezése és átépítések során keletkező épület-együttes méreteiben (hosszúság, szélesség, magasság), arányaiban és tagozódásában nem térhet el lényegesen a korábbi vagy a szomszédos épületegyüttesektől. A portálok és kirakatok nyílásai olyan méretűek legyenek, hogy világosan kitűnjön a külső falak tartó funkciója.

(3) Ha több szomszédos épület lebontása után új épületet hoznak létre, akkor a homlokzatot úgy kell kialakítani, hogy ne keletkezzen egységes homlokzat, hanem a korábbi tagozódásnak megfelelően ismét világosan elkülönülő homlokzatrészek jöjjenek létre, még akkor is, ha egy egységes homlokzat harmonikusabban illeszkedne a településrész külső megjelenési képébe.”

A törvény a megóvási kötelezettséget elsősorban az egyes objektumokra korlátozza. Figyelmén kívül hagyja, hogy egy együtteshez való tartozás pusztán ténye is indokoltá teszi a védelem alá helyezést, még akkor is, ha az adott épület minősége alapján önmagában véve nem méltó védelemre. Egy település megjelenési képét egészében észleljük. Az egyes létesítmények nagyságukkal, a település egészében elfoglalt helyzetükkel vagy építőművészeti jelentőségükkel kiemelkedhetnek az egészéből, de a településkép minőségét alapjában véve a körvonalak, útvonalvezetés, a beépítés útvonala, a terek, a szemmel egyidejűleg befogadható homlokzat látványa, és az épületek sorrendje határozza meg. Ezért nem csak az egyes épületekre vonatkozó architektúra létezik, hanem van egy esetenként különböző település-architektúra is. Míg az egyes épületek nagyon sokszor az adott korszellemtől függő esztétikai, funkcionális és építészettechnikai feltételek mellett jönnek létre, addig a településkép egészére általában a hosszabb távon érvényes eszményképek hatnak. Ezekre kell tekintettel lenni, amikor újonnan építenek, toldalékpétepet vagy átépítést végeznek egyes objektumokon. Különös figyelemmel kell lenni a tetőzetek kialakítására, mert ennek mind morfológiai szerkezete, mind a felhasznált anyagok rendkívül sokáig befolyásolják egy település külső megjelenését.

Egy település vagy településrész megjelenési képét nem csak átépítéssel és toldalékok kialakításával lehet kedvezőtlen módon megváltoztatni (7. §.), hanem reklámokkal, előtetőkkel, hirdetőtáblákkal stb., az üzletportálok átalakításával (homlokzat megtörése, arányvesztés, stílusban oda nem illő anyagok felhasználása, feltűnő reklámfeliratok).

A településkép-törvény végrehajtása

A településkép-törvény végrehajtása reálpolitikai megfontolásokon alapul.

A településkép védett területté nyilvánítás jogi aktusát átfogó előmunkálatok előzik meg. Mivel a védelem alá helyezés csak a községek kérésére történhet, az illetékes szakmai osztály a steiermarki tartományi kormány hivatalánál tájékoztatási kampányt végez, többek között videofilmek segítségével. Ha kérvényezik a településkép védetté nyilvánítást, akkor a község megbíz egy településkép-szakértőt (építészt vagy építőmestert, akit e feladat ellátásával a tartomány felruházott) a településkép-tanulmány elkészítésével.

Településkép-elemzés

A településkép-elemzés alapja az épületállomány és a településképet meghatározó valamennyi elem számbavétele, s ennek során egy védett övezet elhatárolásakor a fiziognómiai összbenyomás nagy súllyal esik latba (*1. táblázat*). Az elemzésbe számtalan szakterületet bevonnak, többek között olyanokat is, melyek földrajzilag relevánsak, ill. a földrajzban használatos munkamódszereket alkalmazzák (pl. településföldrajz, ill. városföldrajz, közlekedésföldrajz, szociálgeográfia, ezek térképezési, vizsgálati és adatfelvételi módszerei – bár ezeket a módszereket olykor más szakterületekről is kölcsönözhetik). A dokumentációt és a számbavételt követi a vizsgálati ismérvek szakmai elemzése. Ez főleg az alábbi szempontok szerint történik:

- Melyek a településképet meghatározó elemek?
- Miben rejlik a településkép különleges minősége, ill. mi indokolja ezt? (A természeti tényezőkhöz – klíma, domborzati jellemzők – való viszony, a természeti és az épített és nem épített környezet vonzereje, térbeli vagy társadalmi-strukturális azonosulási lehetőségek)
- Mi veszélyezteti a meghatározó tényezők megőrzését vagy megújítását (konfliktuselemzés).

Településkép-tervezet

A fent leírt számbavétel és elemzés eredményeként a településkép-szakértő javaslatot tesz a kijelölendő védett településkép területi elhatárolására. Ez az ún. településkép-tervezet. A településkép-tervezetnek tehát tartalmaznia kell azokat a célokat és intézkedéseket, amelyek a védett terület jövőbeni kialakítását szolgálják.

Mielőtt a tartományi kormány egy területet védett övezetté nyilvánítana, meg kell hallgatnia a község lakóinak véleményét és a településkép-bizottságot.

1. táblázat. A településkép-elemzés tényezői

Táji jellemzők	Építészeti jellemzők	Táji jellemzők	Építészeti jellemzők
Épületek és egyéb objektumok		K ö z t e r ü l e t	
(Cél:) az állapot megőrzése	(Intézkedések:) „külső kialakítás”	(Cél:) az állapot megőrzése	(Intézkedések:) „külső kialakítás”
<ul style="list-style-type: none"> - épületmagasság - tetőforma - tetőhajlás - tetőfedő anyag - homlokzatok - portálok - kapuk - ablakok, azok elrendeződése - erkélyek - átjárók - udvarok - kerítések 	<ul style="list-style-type: none"> - helyreállítással vagy javítással - homlokzatvakolás - homlokzat festése - ablakok cseréje - ajtók cseréje - egyéb elemek cseréje - az épületen történő változtatások azt célozzák, hogy felszámolják a megjelenési kép negatívumait, melyek akkor keletkeztek, amikor korábban átalakították 	<ul style="list-style-type: none"> - utak - zöldterületek - folyópartok és hasonló, ahol vannak - kutak - szobrok - oszlopok - világítótestek - útburkolat - fák - facsoportok és hasonló 	<ul style="list-style-type: none"> - helyreállítás - változtatás - új épületek, toldalékok, átépítések <p>Csak egy fogalom: „létrehoztak”...</p> <ul style="list-style-type: none"> - állandó jellegű elárúsító helyeket - állandó jellegű építményeket (épületek-részeket) hirdetések és tájékoztató anyagok elhelyezésére - vitrinek - hirdetőoszlopok - hirdetőablak és hasonló - egyéb állandó jellegű épületek létrehozása - nem állandó jellegű létesítmények tartós felállítása
<ul style="list-style-type: none"> - belső épületrészek, ha azok befolyásolják a külső megjelenést: - lépcsőfeljáró - lépcsőházak - a ház elülső részei 	<p>Engedélyhez kötött!</p>		<p>Engedélyhez kötött!</p>
<p>Új épületek, toldalékok, átépítések: Összhang az illető településrész megjelenési képével. Ne legyen lényeges eltérés a meglévő vagy a szomszédos épületektől; Az építményt meghatározók: - méretei (hossza, szélesség, magasság) - arányai - tagolódása - portálok és kirakatok nyílásai akkorák legyenek, hogy világosan kitűnjön a külső falak tartó funkciója</p>	<p>”A homlokzatokat úgy kell kialakítani, hogy...”</p>		

*Külső megjelenés

** Építészeti struktúra

A településkép-bizottság

Ez a tartományi kormány tanácsadó szerve, szakemberekből (főleg építészekből) tevődik össze, tagja továbbá a műemlékvédelmi hivatal, az osztrák városszövetség és a steiermarki községi szövetség egy-egy képviselője. Ezen kívül a bizottsághoz tartozik az adott település polgármestere vagy annak képviselője és a településkép-szakértő.

A településkép-bizottság meghallgatja a polgármestert és a településkép-szakértőt, megvizsgálja az általa kidolgozott településkép-tervezetet, ill. bejárja a védelemre javasolt területet, majd szakvéleményt készít. Ebben rögzítik a védett övezet pontos elhatárolását, és azt meg is indokolják. Ennek a jogi összefüggéseit megvizsgálva a steiermarki tartományi kormány hivatala rendeli el a védetté nyilvánítást, aminek nagy jelentősége van, mert ehhez nem csak speciális védőrendeletek kapcsolódnak, hanem pénzügyi támogatási lehetőségek is.

Településkép-védelem – műemlékvédelem – tájvédelem – környezetvédelem

A településkép-védelem jogi alapjait ugyan csak a hetvenes években rakták le, de kulturális javak védelmének gondolata már a századforduló táján felvetődött. Először csak a jelentős építészeti emlékek megőrzésének problémája állt előtérben. Ezzel a feladattal foglalkozott a műemlékvédelem. A műemlékvédelem elsősorban az objektumok védelmét jelentette (és jelenti részben ma is).

A háborúk – főleg a második világháború – pusztításait, még inkább az újjáépítési és gazdasági növekedés időszakának rombolási hullámát már nem lehetett pusztán az objektumok védelmével megfékezni. Ha falvaink, mezővárosaink és városaink évszázadokon át kialakult településképüket valamelyest is meg akarták őrizni, akkor nem összpontosíthattak kizárólag az egyes házak megóvására, hanem egész negyedeket, utcákat, tereket kellett megőrizni. Így született meg az együttes védelem gondolata. A településkép kultúrtörténetileg egyébként jelentéktelen elemei megjelenésük zártsága vagy az építészeti értékes szomszédos objektumokkal együtt keltett hatásuk révén új megvilágításba kerültek. Ezzel összefüggésben gondoljunk a huszas évek településeire, amelyek iránt ma már nem csak az építészek, művészettörténészek és várostervezők érdeklődnek egyre intenzívebben, hanem a földrajzosok is. Ennek az érdeklődésnek az oka a települések együttes-jellegében valamint az integrált lakó-, közlekedési, társadalmi- és zöldterület kialakításban keresendő.

A közlekedés sebetek ejtett településeinken, veszendőbe ment a régi épületállomány jelentős hányada (gondoljunk a sok lerombolt régi városkapura, hídra, házsorokra) – mindez világossá tette, hogy nem pusztán építészeti emlékek vagy együttesek megőrzéséről volt szó, hanem egy egész társadalomnak az évszázados történelmi örökségével való azonosulási lehetősége forgott kockán. Így keletkezett Ausztriában a hetvenes években a településkép gondolata. Ezt először csak néhány idealista képviselte, akik nem csak az építészet vagy a műemlékvédelem területén dolgoztak. Újságírók, a haza kulturális javainak megóvása iránt érdeklődő különböző foglalkozású, korú és társadalmi

helyzetű személyek, és maguk a politikusok vetették fel a településkép-védelem gondolatát. Nem hallgathatjuk el a településkép fogalmának, ill. a védelem gondolatának jelenlegi értelmezésére vonatkozó kritikánkat: azt a kritikát, ami a településkép-védelem földrajzi értelmezéséből adódik.

– A településkép-védelem nem korlátozódhat néhány kiválasztott, különösen értékes településképre, amely ezáltal mintegy lakott szabadtéri múzeummá válik.

– A településkép-védelem feltétlenül többet jelentsen a homlokzat-védelemnél (e tekintetben kétségkívül átfedések vannak a településkép-védelem és a műemlékvédelem feladatai között).

– A településkép-védelem magába foglalja kultúrtájunk egész, építészetiileg létrehozott környezetét, a vidéki és városi településeket, a szórványtelepüléseket és a zárt településeket. Ennek a kívánalomnak szükségszerű következménye az, hogy a védett területek kijelölésekor minőségi rangsort kell felállítani.

– A településkép-védelem nem korlátozódhat a település magjának védelmére, jóllehet a történelmi településközpontok megőrzése az egyik legfontosabb feladat. A politikusok és a helyi lakosság érzékenységet mindazonáltal ezen az úton lehet talán a legkönnyebben felkelteni a településkép-védelem célja érdekében.

– A településkép-védelem az élettér védelme, ezért azt nem lehet megvalósítani a helyi lakosság igényeinek és szükségleteinek figyelmen kívül hagyásával. Ebben az összefüggésben álljon itt egy kérdés – válasz nélkül: Meg kell-e őrizni a falusi struktúrákat hagyományos formájukban, ha bennük a falusi élet már nincs jelen, ill. éppen ez esetben kell azokat továbbra is fenntartani?

– A településkép-védelem tájvédelem is. A táj Földünk felszínének az összes geotényező együttes hatása által meghatározott része. Így az magába foglalja az ember által kialakított kultúrtájat, az épített környezetet. Ílymódon a települések – nagyságrendjüktől függetlenül – a táj alkotórészei. Ha kiállunk a tájvédelem mellett, akkor ki kell állnunk a településkép védelme mellett is, és fordítva. A túlságosan lazán kezelt tájvédelmi gyakorlat (pl. a tájvédelmi területek kijelölésekor és felügyeletekor) árt a településkép-védelem következetes megvalósításának.

– Ha a településkép-védelmet tájvédelemként értelmezzük, akkor a településkép-védelem egyidejűleg környezetvédelem is, mert épített „környezetünk” is környezet.

Csak akkor leszünk képesek befogadni a „kis környezetet”, a virágos rétet, az ártéri erdőt, ha képesek vagyunk a „környezet” fogalmát tágabban és egy nagyobb keretbe ágyazottan kezelni.

A településkép-védelem általános problémái

Településeink külső megjelenési képe különböző tényezők befolyása alatt áll, amelyek közül az alábbiak különösen fontosak:

– Hogyan élnek és mit élnek meg egy település lakói, ill. hogyan használják az épületeket és kommunikációs lehetőségeket? Éppen a falvakban és kisvárosokban megy végbe részben még ma is egy olyan folyamat, ami a nagyvárosokban már régóta új társadalmi–gazdasági és funkcionális térbeli tagolódást hozott létre, nevezetesen: megszűnt a lakó- és munkahely térbeli egysége. A termelés gépesítése, műszaki fejlődése az iparban és a mezőgazdaságban egyaránt új alapokra helyezte a területhasznosítási igényeket (tömeges állattartás, monokultúrák a mezőgazdaságban, az ipar által okozott zaj- és szagártalmak stb.).

– Milyen társadalmilag motivált, befolyásoló tényezők határozzák meg a településnek mint élettérnek az értékelését, azaz miben rejlik annak életminősége?

Ebben az összefüggésben a következők említendőek meg: nyugodt fekvés, zöldterületekhez, ill. a szabad természethez való hozzájárulás, a közlekedés okozta kényelmetlenségek, társadalmi kapcsolatok, játék- és szórakozási lehetőségek, függetlenül attól, hogy az egyes ember mit ért ezen.

A helyi lakosságnak a településkép megőrzéséhez és kialakításához való viszonyulása döntő jelentőségű a településképet érintő intézkedések sikeres megvalósításában. Ennek szem előtt tartásával Steiermarkban azokban a községekben, amelyeket védett területté kívánnak nyilvánítani, tájékoztató rendezvényeket tartanak, amelyeken elsősorban az ún. „aktív polgárság”, beleértve a szakmai kérdésekben illetékes szakembereket, szólal fel. Itt megmagyarázzák a törvényt, elmondják más községek tapasztalatait, eredményeit, ill. felhívják a figyelmet a célirányos településkép-védelem szükségességére és előnyeire. A településkép-tanulmány elkészítése után a község a nyilvánosság tájékoztatására általában gyűlésre hívja össze az érintett lakosokat, ahol vitára bocsátják a védetté nyilvánítási javaslatot. Szándékosan az állampolgárok érzelmeire akarnak hatni, tudatosítani kívánják bennük, hogy aktívan közreműködhetnek közvetlen élletterük kialakításában.

– Milyen hatása van a tágabb értelemben vett ún. „műszaki haladásnak” a településképre? Itt nem csak a közlekedési infrastruktúráról van szó, jöhetnek éppen ez jelentette a legnagyobb beavatkozásokat a településképbe. Gondoljunk az utak szélesítése miatt kivágott fasorokra, az aszfaltsivataggá lett zöldterületekre, az aránytalanul nagy keresztmetszű területekre, az utcai világítótestek kavalkádjára stb. Hasonlóan komoly beavatkozásokat hajtott és hajt ma is végre a vízépítés akkor is, ha a természetes állapot megőrzését hirdeti.

A településkép-védelem természetesen nem jelentheti a műszaki haladáshoz való ellenséges viszonyulást. A technika és a környezet között ésszerű egyensúlyt kell keresni. Az elvakult technika-ellenesség nem használ senkinek, a környezetvédelemnek sem, mert a műszaki haladás okozta károk közül sokat csak műszaki újításokkal lehet felszámolni (pl. füstgáz-kéntelenítés, katalizátor...).

A településkép-védelem két alapvető célja: építeni és kialakítani

Ha jól akarunk építeni, mindig szembe kell (és kellett) nézni a történelmileg kialakult környezethez való kötődésekkel. Ha felismerhető eszménykép nélkül építünk, akkor viszont elidegenedik hagyományokban gazdag kultúrtájunk. Az épített környezet fokozódó nivellálódásával városban és faluban egyaránt elveszítjük annak lehetőségét, hogy azonosuljunk ezzel a környezettel. Újból meg kell találnunk a harmóniát az „építeni–lakni” és „élményként megélni” között. Funkcionális világunkban elfelejtettük, hogy élni csak „élményként megélve” érdemes.

Miben rejlik épített környezetünk „élményértéke”? Általános érvényű választ nehezen adhatunk erre a kérdésre. Az egyes emberek élménymegélő képessége nagyon különböző, nagyon eltérőek az étellel szemben támasztott igények. Mégis meg kell próbálnunk szembenézni ezzel a kérdéssel, ami a településkép-védelem szempontjából is központi jelentőségű. A „megélés” pszichológiai jelenségként egységes személyiségre vonatkoztatott folyamat. Mint ilyen, erősen a szubjektív érzések függvénye. Már ezen oknál fogva sem létezik objektív, általánosan elismert értékítélet a lakott és szabad területek minőségéről, ill. élménypotenciáljáról.

A település-, ill. tájkép értékelésének kérdése (a kettő elválaszthatatlanul összetartozik) törvényszerűen „ízlés kérdésévé” válik. Ez semmiképpen nem könnyíti meg a település-, ill. tájvédelem dolgát. *Ki* ítélkezik mások jó, ill. rossz ízlése felett? *Mi* a jó építészet? *Mikor* szép egy táj? *Hogyan* alakítjuk helyesen a környezetet?

A települési táj élménypotenciálját kétségkívül vizuális ingerek befolyásolják. Ezért a forma és szín döntően meghatározza az épített környezet élményét. Ezt azonban más ingerek is befolyásolják (halló- és szaglóérzék). A „tájhoz kötött” vagy „tájnak megfelelő” építkezés iránti követelmény (még ha a követelők nincsenek is mindig tisztában e követelmény tartalmával) a tájélmény említett ingerhez kötöttségéből következik.

A településkép-védelem feladatai nem szorítkozhatnak a fenntartó, konzerváló intézkedésekre, a településkép „kozmetikájára”. A lakosság körében, az építési hatóságoknál és némely építésznél vagy építőmesternél felvilágosító munkát kell végezni.

Ha régi környezetben építünk valami újat, akkor tekintettel kell lenni a meglévő alaprajzi struktúrákra, s ehhez nem csak tapintat, belátás és alkalmazkodási készség szükséges, hanem az is, hogy képesek legyünk a jól beváltat, a múltat a jelen szolgálatába állítani. Ez semmiképpen nem jelenti azt, hogy le kellene mondani a kreativitásról, eredetiségről. Tekintettel kell azonban lenni az épített környezet és a szabadterület történelmileg kialakult sajátosságára.

Nem az ál-falusi „jódlivárakban” és „bőrnadrágos építészetben” jut kifejezésre kulturális öntudatunk, hanem egyszerűen abban, hogy képesek vagyunk „jól” építeni. A „jól” alatt az anyag, funkció és forma összhangját értjük.

„Jól” építeni azt jelenti, hogy „helyesen” építeni, azaz az ember szükségleteinek figyelembevételével építeni. Mivel azonban ezek a szükségletek folytonosan változnak, a helyes építkezés mindig korhoz kötött. A településkép-védelem már csak emiatt sem lehet muzeális jellegű feladat. Mindannyiunk számára, akik szívünkön viseljük környezetünk alakítását, nagy kihívás a történelmi épület- és településstruktúrák megőrzése, a divatos áramlatok semlegesítése, az újszerű dolgok minőségének elismerése, épített és nem épített környezetünk méretarányosságának és életminőségének biztosítása. A településkép-védelem ílymódon szükségszerűen környezetvédelem is, és mint ilyen, a földrajznak is köze van hozzá.

Lackó László (szerk.): **Települési ismeretek.** – Államigazgatási Főiskola, jegyzet. Bp. 1992. 366 old.

Nagy formátumban megjelentetett, terjedelmes főiskolai jegyzetről szól ez az ismertetés. (A terjedelmnek az első mondatban történt kiemelését sajátos kötelesség indokolja: az oldalszám alapján ugyanis napi egy oldalas teljesumény mellett még szökdővre is jutna munkája az olvasónak, ami tekintélyes terjedelem egy jegyzet esetében; ugyanakkor – mint az a későbbiekben kiderül – a recenzius mégis vázlatosan kidolgozottnak érez néhány fejezetet.) Az is az ismertetés elejére kívánkozik, hogy e folyóirat hasábjain viszonylag ritkán recenzálunk ugyan jegyzetet, de ez esetben indokoltan teszünk kivételt: a jegyzet-jellegnek megfelelően ez a kötet is első megközelítést tartalmazza a tárgyalt szerteágazó problémakörnek, de olyan új szemlélettel közelíti meg a kérdéseket, amelyre a figyelmet feltétlenül rá kell irányítanunk. E szemlélet üdősége, komplex jellege, tudományos volta és gyakorlati használhatósága egyaránt figyelemre méltó, így az olvasók széles köre számára megismerésre ajánlható.

A kötet az „Alapítvány a Magyar Felsőoktatásért” kuratóriumának támogatásával jelent meg. Rövid szerkesztői előszavában LACKÓ L. leszögezi: „Az egész anyagot alapvetően az a meggyőződés hatja át, hogy a település a természeti, társadalmi, gazdasági, műszaki-építészeti elemek együttese, tehát megérteni csak ennek megfelelő interdiszciplináris ismeretekkel lehet. A másik fontos kiinduló tétel: a közigazgatás térbeli alapegysége a település, és így ahhoz, hogy az irányítás hatásos legyen, ismerni és érteni kell a település lényegét, különböző összetevőit, ezek egymáshatását.”

A vállalkozáshoz a szerkesztő (amellett, hogy terjedelmes részeket önmaga írt) hét szerző közreműködését nyerte meg. Már előjáróban elmondhatom, hogy ezáltal nagyrészt sikerült biztosítani a komplex megközelítést, és – nem kis szerkesztői munkával – az egyes szerzői megközelítések jellegének összehangolását is. Kétségtelenné látszik előttem, hogy ebben a munkában a szerkesztő kellően támaszkodhatott a lektorok, BOROS Ferenc és KÓSZEGFALVI György véleményére is.

A kötet négy részből áll, mely részek további fejezetekre, együttesen 23 egységre tagolódnak.

Az első szerkezeti egység három fejezetből áll és a „Magyarország erőforrásai, jelenlegi helyzete” címet viseli. Bevezető jellege van, logikailag elengedhetetlenül szükséges ahhoz, hogy a további szerkezeti egységekben leírtak megfelelő bázisra épüljenek és az olvasók számára a szükséges összevetési alap meglegyen. A „Magyarország természeti, népesedési, gazdasági, települési és igazgatási viszonyának főbb vonásai” című második fejezetben a kötet szerkesztője ad nagy szakmai tudással megírt, szintetikus összegzést a címben foglaltakról. SIVÁK József készítette el a „Magyarország közgazdasági viszonyai és gazdaságpolitikája” című fejezetet, amely elsősorban azzal tűnik ki, hogy a hozzáférhető legújabb adatokat felhasználva sokoldalú képet ad a rendszerváltás folyamatának aktuális stádiumáról. A „Helyzetünk Európában” címet viseli SZIGETI Ernő rövid, de igen informatív fejezete, amely hazánkat Európa többi állama között a terület, a népesség, a gazdasági fejlettség, az ipari és a mezőgazdasági termelés, a külkereskedelem, az életszínvonal stb. különböző mutatói alapján helyezi el.

A kötet második része (Településtan) rendkívül fontos, színvonalas, ugyanakkor meglehetősen nehezen tanulható fejezeteket tartalmaz. Röviden fogalmazva elmondható, hogy ez a kötet leginkább elméleti része. Az első fejezetben („Területi fejlődés – területi szemlélet”) LACKÓ L. alapkérdéseket tekint át magas absztrakciós szinten. Ugyancsak ő a szerzője „A település fogalma, lényegi vonásai” című fejezetnek, amelynek a fogalmi kérdések taglalásán túl elsősorban az az érdeme, hogy áttekinti a településfejlődés különböző tényezőit, majd